
Чим довший словотвірний ланцюг, тим менше значень вихідного слова зберігається у кінцевій ланці СЛ. Наприклад, у СЛ *тривога* — *тривожити* — *стривожити* — *стривожитися*.

ТРИВОГА. 1. Неспокій, збентеження, викликані якимсь побоюванням, страхом перед чимось, передчуттям неприємного, небезпечного. Одрозуму ж холодним крилом черкнула по серцю *тривога*. (Ю.Мушкетик).

2. Метушня, шарпанина, переполох.

Уранці гомін та *тривога* по двору (Вовчок).

3. Стан, що вимагає активних дій; загроза, небезпека.

Мітинг триває, але раптом — *тривога!*

ТРИВОЖИТИ. 1. Викликати, вселяти тривогу, побоювання, хвилювання.

Тривожать сні і помисли мої Твої (народе) тисячолітні страждання (І.Франко).

2. Порушувати спокій, спокійний або звичайний стан кого-, чого-небудь; завдавати клопоту, турбувати.

Схаменися брате! Тривожити сю мученицю! (Л.Українка).

3. Позбавляти спокою, примушувати нервувати; дратувати.

Він хотів звернути набік, щоб не тривожити дурно чужих собак (П.Куліш).

СТРИВОЖИТИ. 1. Викликати, вселити почуття неспокою, хвилювання.

Найбільш стривожило Стайку те, що Бронко стає говорити неправду (І.Вільде).

2. Порушити спокій, спокійний або звичайний стан кого-, чого-небудь.

Звістка про замах на редактора, наче грім, пролунала над Багвою, стривожила все село (Гжицький).

СТРИВОЖИТИСЯ. Відчути тривогу, неспокій; занепокоїтися, схвилюватися.

Явдоха дуже стривожилася, не заставши в хаті ні дочки, ні її скрині (М.Коцюбинський, т. VI, с. 767).

Аналіз семантичної структури СЛ свідчить про те, що слова всіх ланок СЛ зберігають різноманітні і виразні лексичні зв'язки з вихідним словом і наступними ланками. Значення похідних слів формується на базі лексичних значень вихідного слова СЛ. Окремі похідні можуть засвоювати значення вихідного слова ланцюга, реалізуючи на першій ступені словотворення всі лексичні значення вихідного слова, але з ускладненням структури СЛ не всі значення вихідного слова передаються наступним похідним. В кінцевому компоненті полінарних СЛ звичайно зберігається одне значення вихідного слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. — ЛДУ. — 1958. — 78с.
2. Клименко Н.Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови. К.: Наукова думка, 1973. — 186 с.
3. Циганенко Г.П. Словотвірне значення як категорія дериватології // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. — К. — 1983. С.5-17.

Любов ЛУЧКІНА_(ЗМІСТ 224)

УДОСКОНАЛЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНОТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Сучасний розвиток самостійної Української держави, зокрема її культури, надання українській мові статусу державної вимагає підвищення рівня мовленнєвого спілкування, що включає в себе культуру усного та писемного мовлення.

Особливо гостро відчувається актуальність мовленнєвих проблем в Україні як поліетнічному утворенні після тривалого процесу русифікації, внаслідок чого українська мова не тільки штучно виводилась із багатьох галузей суспільства, а й втрачала свою самобутність, красу і привабливість. Обмеженість у вжитку власне української лексики, зміна, її російськими відповідниками збіднювали мову, що негативно позначалась на якості усного і писемного мовлення. У суспільній сфері продовжує панувати російська мова також з низькою культурою та знедоскоалена українська мова (суржик), що є ознакою масової неосвіченості. Це

породжує, за твердженням учених С.Єрмоленко та Л.Мацько, комплекс меншовартості не тільки української мови, а й усього українського: літератури, культури, мистецтва тощо. Найбільшої шкоди завдає суржик інтелектуалізації української мови інтелекту й естетиці української нації, адже мова є основним чинником їх формування.

Отже, з'явилася нагальна потреба відродити сфери вживання української мови, повернути у повсякденний ужиток споконвічну українську лексику.

Завдання ефективної мовної освіти полягає в можливості кожного індивіда зреалізувати себе засобами мовлення. У ній мають органічно поєднатися три вихідні складові: грамотність, лінгвістичне мислення і національно-мовна свідомість. Висока культура мовлення — це необхідність кожного громадянина країни, одна з умов розширення культурного світогляду сучасного спеціаліста (і насамперед педагога), піднесення його фахового рівня.

Вирішення цієї проблеми вимагає державна програма "Освіта. Україна XXI століття", де створення умов для формування високої мовленнєвої культури особистості, оволодіння українською мовою як запорукою її духовного розвитку, вважається одним із основних напрямів реформування національної системи освіти. Успішне розв'язання цих завдань значною мірою залежить від учителя, його професійної майстерності, ерудиції та культури.

Як відомо, високий рівень мовлення, характерними ознаками якого є логічність, точність, доступність та виразність, — це водночас невід'ємні органічні риси професійної майстерності педагога. Тому мотиваційним компонентом культури професійного мовлення учителя має бути усвідомлення необхідності систематично удосконалювати в процесі педагогічної діяльності свої комунікативні навички.

У нових концепціях мовної освіти, розроблених науковцями з Інституту педагогіки України, Інституту української мови НАН України, Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова, передбачено комунікативно-практичний підхід до вивчення української мови. У студентів з'являється новий стимул до здобуття знань: опанувати рідною мовою як засобом спілкування. О.Біляєв, М.Вашуленко та В.Плахотник заперечують значення надмірної затеоретизованості навчання, самоцільного заучування граматичних понять, обстоюють таку методику проведення занять з мови, яка б сприяла всебічному розвитку усного і писемного мовлення, пропонують здійснювати навчальний процес у певній системі на основі комунікативно-діяльнісного підходу. Такий підхід є доцільним для мовної освіти студентів технічних дисциплін педагогічних вузів.

Зміст поняття "культура професійного мовлення учителя" може бути визначений як якість володіння літературною мовою, уміння використовувати мовне багатство та виразальні засоби в умовах професійно-педагогічного спілкування відповідно до його мети та змісту. Слід підкреслити, що мистецтво володіти словом необхідне не лише вчителю-словеснику, а й учителям будь-яких, у тому числі технічних спеціальностей, оскільки шкільна мовна освіта має міжпредметний характер і реалізується усім педагогічним колективом.

Водночас аналіз вузівських програм свідчить про те, що між якісно професійної підготовки випускників технічних факультетів та результативністю їхньої самостійної педагогічної діяльності, між складністю професійних функцій сучасного педагога та недостатньо сформованою здатністю їх творчого виконання випускниками педвузів, між підвищенням вимог до особистості вчителя та рівнем розвитку її морального, інтелектуального і культурного потенціалу, між духовним багатством нації та невмінням використовувати його для розв'язання педагогічних завдань існує ряд суперечностей. Основні з них полягають у труднощах, пов'язаних із сферою комунікації, формування у майбутніх педагогів бездоганного усного та писемного мовлення.

У писемному мовленні визначальним, поряд з цими, є орфографічні норми, яких особливо чітко необхідно дотримуватись. Цим зумовлена соціальна функція орфографії: її правописні закони обов'язкові для всіх громадян України, ніхто не має права видозмінювати усталене написання. Але слід застерігати себе від формування орфографічних навичок, орфографічної грамотності на основі механічного засвоєння, на що у свій час звертав увагу і Ф.Буслаєв у праці "Про викладання рідної мови", у якій він обґрунтував необхідність свідомого засвоєння орфографії на граматичній основі засобом виконання системи вправ.

Результати дослідження педагогів-теоретиків показують, що з-поміж основних проблем,

які стоять перед випускниками педагогічних вузів на початку професійної діяльності, є і труднощі суто мовленнєвого характеру: невміння вести діалог, доступно і зрозуміло викласти навчальний матеріал, використовуючи українську спеціальну термінологічну лексику.

Зазначене вище вказує на те, що ефективність педагогічної діяльності прямо залежить від якості мовленнєвої підготовки студентів педагогічних вузів, яка в структурі мовної освіти на технічних факультетах педвузів має частково забезпечуватись у процесі вивчення курсу "Ділова українська мова". На нашу думку, обмеження мовної і мовленнєвої освіти майбутніх учителів загальнотехнічних дисциплін суто цим курсом не дасть бажаних результатів. Основний недолік курсу ділової української мови, який практикується нині на факультеті ЛД полягає в тому, що чинною програмою передбачено лише вивчення мови документів та мовних норм, притаманних офіційно-діловому стилю української мови. Програма майже зовсім не орієнтує на засвоєння орфографічних та пунктуаційних навичок у комплексі, культури мовлення, мало уваги звертається на опанування майбутніми педагогами професійною лексикою, на явища інтерференції, спричинені недостатнім знанням системи української мови (а цей аспект дуже важливий, особливо для східноукраїнського регіону країни, де часто літературне унормоване мовлення замінюється російсько-українським суржигом). Діюча програма також зовсім не бере до уваги емоційно-експресивну папітру мовлення. Усе вище зазначене негативно впливає на рівень мовлення майбутніх фахівців.

Як показують спостереження, випускники Ф-34 мають слабкі навички з орфографії, виявляють невміння чітко і правильно висловлюватись українською мовою, недостатньо володіють фаховою термінологією. Крім того, майбутні вчителі зовсім не підготовлені до роботи з розвитку усного мовлення учнів у процесі вивчення точних наук, не усвідомлюють своєї педагогічної функції в удосконаленні мовної і мовленнєвої підготовки учнів на уроках трудового навчання, фізики та обслуговуючої праці.

Таким чином, сучасні вимоги до професійної освіти спеціалістів вимагають також внесення певних змін у структурування лінгвістичних знань та умінь на факультетах негуманітарних профілів. На наш погляд, навчання студентів загальнотехнічних дисциплін має спиратися на вивчення мовних норм, які можна опанувати лише за наявності такого рівня комунікації, за якого все, що почуте або прочитане, оцінюється за законами не тільки практичної доцільності /комунікативної ефективності, а й мовленнєвої етики акту спілкування. Ось чому так важливо на факультетах підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін ввести замість ділової української мови курс "Культура, ділового професійного мовлення" з практикумом у процесі вивчення якого майбутній учитель виробничого навчання матиме можливість засвоїти знання з орфографії, пунктуації, лексикології, культури мовлення та культури спілкування у комплексі з орієнтацією на свою спеціальність.

Пропонований курс має визначити види робіт, у процесі яких можливе формування та удосконалення таких комунікативних умінь:

- сприймати і розуміти усне та писемне мовлення;
- відтворювати в усній і письмовій формі тексти спеціального змісту;
- створювати монологічні висловлювання різних типів, стилів, жанрів з урахуванням ситуації спілкування та орієнтацією на слухача;
- брати участь у діалозі на професійну тему;
- коректувати усне мовлення в процесі говоріння, враховуючи реакцію слухача;
- удосконалювати написане;
- дотримуватись норм українського мовленнєвого етикету;
- розширювати термінологічний український словник щодо своєї фахової галузі.

Зрозуміло, що процес формування комунікативних умінь і навичок складний, тривалий і вимагає ефективної системи вправ як основного засобу навчання зв'язних висловлювань та однієї з умов дієвості навчання. Ці вправи повинні ґрунтуватись на застосуванні різноманітних дидактичних методів та прийомів, серед яких особливого значення набуває метод моделювання зв'язних висловлювань.

Вправи, орієнтовані на розвиток культури професійного мовлення майбутніх учителів технічних спеціальностей, вимагають від студентів рецептивної, репродуктивної та продуктивної діяльності. Відповідно до цього виділяємо такі їх види:

а) *рецептивні* що містять загальномовленнєві та стилістичні завдання і вимагають від студента сприйняття, усвідомлення і фіксації в пам'яті одержаної інформації, характеристики, оцінки та аналізу мовних засобів, знаходження стилістичних невідповідностей у тексті;

б) *репродуктивні*, пов'язані з умінями майбутніх учителів відтворювати набуті знання, які передбачають вибір мовних засобів за певною ознакою, поширення речень та добір слів за змістом, редагування текстів різних стилів та жанрів;

в) *продуктивні*, що вимагають від студента творчого застосування знань, використання їх у різноманітних мовленнєвих ситуаціях, написання різноманітних творчих робіт, оформлення ділових паперів тощо.

Виконання таких завдань і вправ сприятиме розвитку уміння вільно і творчо використовувати лексичні та граматичні засоби мови, удосконаленню навичок мовлення в умовах професійної комунікації відповідно до схем: учитель — учень, учитель — клас, учитель — батьки, учитель — колеги тощо. Практичні заняття допоможуть студенту гнучко користуватися мовними засобами, добираючи з кількох варіантів найбільш доцільний для відповідних умов комунікативної ситуації. Ситуативні вправи мають і виховний вплив, а тому їх використання сприятиме підвищенню культури професійного мовленнєвого спілкування. Засобом формування та вдосконалення у студентів комунікативних умінь є різні типи висловлювань, володіння якими необхідне і в період навчання в педагогічному інституті, і в процесі майбутньої педагогічної діяльності.

Для забезпечення планомірності та послідовності навчальних дій для студентів під час роботи над створенням та редагуванням текстів варто використовувати інструкції у вигляді пам'яток, порад, вимог, планів аналізу висловлювань, схем їх побудови. Вони призначені для надання орієнтирів, мотивації навчання, вчать критично оцінювати свої дії, дають можливість організувати підготовчу роботу над зв'язним висловлюванням будь-якого стилю і жанру мовлення.

Це, зокрема, редагування текстів художнього, ділового і наукового стилів, у яких цілеспрямовано допущено помилки. Для ефективного виконання цього завдання пропонується пам'ятка:

Редагування тексту

1. Дотримання послідовності викладу у тексті;
2. Характеристика мовленнєвого оформлення тексту: а) відповідність обраного стилю темі і меті тексту; б) багатство словникового запасу; в) лексико-стилістичне забезпечення; г) граматично-стилістичне (морфологічне і синтаксичне оформлення);
3. Дотримання орфографічних норм;
4. Дотримання пунктуаційних норм;
5. Висновок.

Під час вивчення орфографії значну ефективність мають вправи з ключами, що дає можливість швидко перевірити знання студентів., активізує роботу, викликає цікавість, дозволяє використати прийом самоперевірки. Завдання такого типу широко використовує І.Юшук у своїх підручниках для учнів середньої школи. Наприклад, під час вивчення спрощення у групах приголосних пропонуємо студентам завдання записати подані слова у дві колонки: у першу — де спрощення відбувається на письмі; у другу — де спрощення на письмі не відбувається.

Викладач диктує слова: *швидкісний, якісний, улесливий, освідчитися, хвастливий, контрастний, щасливий, блиснути, агентство, волейболістці, масний, їжджу, учасник, задрісний, усний, випускний, стиснути, щотижня, студентський, студентство, очисний, скатерка, буревісник, п'ятдесят.*

Після закінчення роботи пропонуємо ключ: з других букв слів можна прочитати закінчення вислову В.Сухомлинського: "Дорожить людина тим, у що вона *вклала часточку свого життя*".

З метою удосконалення комунікативних умінь і навичок, повторення орфографії та пунктуації використовуються ситуативні вправи, де пропонується складання діалогів на зразок "Розмова з невстигаючим учнем", "Розмова з батьками учня", "Розмова з керівником" тощо. Дуже корисним з цією метою є написання творів-мініатюр на теми "Я — студент!", "Перший день практики", "Чому я обрав професію вчителя" і подібні.

З метою удосконалення професійного аспекту мовлення в умовах двомовності варто

запропонувати студентам термінологічні словники, де б вони могли довідатися чи уточнити значення, правопис, вимову будь-якого спеціального терміна українською мовою. Можна залучати майбутніх педагогів до складання термінологічних міні-словників з окремих тем фахових предметів на основі поданого зразка.

Отже, систематична, цілеспрямована робота над культурою професійного мовлення вчителя у процесі вивчення курсу "Культура ділового професійного мовлення з практикумом" має зробити суттєвий внесок у формування загальної культури, професійної майстерності випускника технічного факультету педагогічного вузу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біляев О. Лінгвістичний аналіз мовлення вчителя. / Укр. мова і література в школі, 1999. — №1. — С.39-41.
2. Головата Л. Мовний курс на нефілологічних факультетах / Дивослово, —1995. №7. — С.24-28.
3. Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності. / Дивослово. —1995. №4. — С.36-38.
4. Пилинський М. Мовна норма і стиль. — К. 1976. — 288с.
5. Сухомлинський В. Слово рідної мови. / Українська мова і література в школі. — 1968. — № 12. — С.1-10.
6. Шелехова Г. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній середній школі. / Укр. мова і література в школі. — 1998. — №1. — С.12-16.
7. Юшук І. Практикум з правопису української мови. — К., 1994. — 254 с.